

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-65>

УДК 331.5

УКРАЇНСЬКИЙ РИНОК ПРАЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗРУШЕНЬ

UKRAINIAN LABOR MARKET IN THE CONDITIONS OF GLOBAL FOREIGN ECONOMIC SHIFTS

Маршавін Олег Юрійович

аспірант,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6754-6437>

Marshavin Oleg

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Стаття досліджує вплив зовнішньоекономічних чинників на ринок праці України в умовах глобалізації та повоєнного відновлення. Обґрунтовано тісний зв'язок між експортом товарів і послуг та зайнятістю; показано, що структура експорту впливає на якість зайнятості й стримує розвиток високотехнологічної праці. Проаналізовано фактори, які посилюють дефіцит кваліфікованих кадрів. Визначено пріоритети державної політики: стимулювання інноваційного експорту, модернізація виробництва, розвиток цифрових технологій, оновлення освіти й професійного навчання, підвищення кваліфікації. Розкрито роль зовнішньоекономічної діяльності як інструменту зростання зайнятості та підвищення якості робочої сили. Стаття має прикладне значення для визначення напрямків та формування національної стратегії відбудови економіки і соціальної сфери в умовах повоєнного відновлення України і глобальних трансформацій ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість населення, зовнішньоекономічна діяльність, експорт товарів і послуг, повоєнне відновлення.

The article examines the impact of external economic factors on Ukraine's labour market amid globalization-driven changes and post-war recovery. It substantiates the close relationship between the level of exports of goods and services and population employment. An analysis is conducted of the dynamics and structure of exports, which affect the structure of employment and constrain the development of high-technology employment. The aim of the study is to substantiate the theoretical-methodological and applied foundations for shaping contemporary trajectories of the development of Ukraine's labour market, and to identify appropriate priorities under the conditions of the latest global external-economic shifts, fundamental changes in techniques and technologies, and the need to overcome the consequences of the Russian-Ukrainian war. Methodologically, the study applies descriptive and correlation analysis to 2000–2021 time-series on exports and employment, complements this with structural decomposition of exports, and integrates targeted literature and policy review. Migration trends that exacerbate the shortage of skilled labour are considered. The directions of state policy for labour market development are identified, and should include, inter alia, the promotion of innovative exports, modernization of production, development of digital technologies, improvement of education and vocational training, and upskilling of workers. The role of foreign economic activity is outlined as an important instrument for employment growth and for enhancing the quality of the workforce. The article also analyses past experience in the organization and substance of external economic processes as a significant factor in the functioning of the labour market, and it outlines trajectories for its development under the conditions of the latest global socio-economic shifts and fundamental changes in techniques and technologies. The article has applied relevance for determining directions and shaping the national strategy for the reconstruction of the economy and the social sphere in the context of Ukraine's post-war recovery and the global transformations of the labour market.

Keywords: labor market, employment, foreign economic activity, export of goods and services, post-war recovery.

Постановка проблеми. Після кількох десятиліть відносної ефективності та стабільності, глобальна економіка увійшла в фазу глибоких трансформацій. Водночас,

перед нашою країною постали безпрецедентні виклики та виникла нагальна потреба знаходження ефективних стратегій та раціональних підходів до розв'язання цих нових

завдань в умовах глобальних зовнішньоекономічних зрушень і соціально-економічних потрясінь, спричинених російською воєнною агресією.

У межах базових положень економічної теорії зв'язок між зовнішньоекономічною діяльністю, ринком праці та зайнятістю опосередковується величиною чистого експорту – різницею між експортом та імпортом у вартісному вимірі. Збільшення обсягів експорту формує в країні-експортері додатковий попит на працю для виготовлення товарів і надання послуг зовнішнім споживачам; експорт доповнює внутрішній попит, стимулює зростання обсягів і результативності виробництва та розширення зайнятості. Імпорт продукції, яка може бути виготовлена всередині країни, безпосередньо чи опосередковано зменшує потребу в відповідних робочих місцях. Водночас імпорт товарів, що не виробляються в країні-імпортері, не означає ліквідації робочих місць, адже існують позиції, виробництво яких у конкретній економіці є нерентабельним або технічно неможливим. Обмеження імпорту такої продукції породжує незадоволений попит, спершу підвищує ціни, а згодом прискорює інфляцію та зменшує реальні обсяги споживання, що може спричинити падіння виробництва і скорочення зайнятості. Усвідомлення деструктивності подібної політики зумовило утвердження в міжнародних економічних відносинах концепції вільної торгівлі, заснованої на використанні локальних переваг і активізації зовнішньої торгівлі. Водночас і нині чимало розвинених країн застосовують приховані форми підтримки експорту та обмеження імпорту – посилені санітарні вимоги, занижені квоти, підвищені тарифи, грантові та інші інструменти фінансування виробників, зокрема в аграрному секторі.

Для України наслідки російської агресії додатково загострюють негативні процеси практично в усіх сферах соціально-економічного життя. Попри триваючу війну, одним із ключових завдань державної влади та відповідних інституцій є розроблення стратегій і дієвих інструментів економічного відновлення, включно із зовнішньоекономічною складовою та соціальною політикою.

У підсумку в цьому дослідженні проаналізовано динаміку та зміст зовнішньоекономічної діяльності як важливого чинника функціонування ринку праці, а також окреслено сучасні траєкторії його подальшого розвитку в умовах глобальних соціоекономічних зрушень і фундаментальних технологічних змін.

Отримані результати можуть бути використані для опрацювання методів і інструментів повоєнної відбудови економіки та соціальної сфери України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематику трансформації українського ринку праці під впливом глобальних зрушень та повномасштабної війни, оцінку втрат і пошук інструментів повоєнного відновлення, зокрема у сфері зайнятості, висвітлено у значному масиві наукових праць. У них комплексно розглядаються зміни глобальної економіки, що охоплюють виробничі ланцюги, міжнародну торгівлю, динаміку людського капіталу. Аналіз наслідків війни поєднує оцінку людських втрат і соціально-економічної шкоди з вимірюванням впливу руйнувань промислових потужностей та загальні можливості відновлення, де ринок праці постає фундаментом підвищення якості життя.

Окремий пласт досліджень зосереджується на інституційних умовах повоєнного відновлення людського потенціалу, техніко-технологічних і соціальних інноваціях, узгодженні політики зайнятості з пріоритетами модернізації виробництва. У публікації Верховод І. та Яловської Ю обґрунтовано роль і значення технічних і соціальних інновацій, які в умовах глобалізаційних зрушень дають змогу забезпечити сталість розвитку ринку праці та підвищити конкурентоспроможність робочої сили [1]. Вагому увагу дослідники приділяють людиноцентричній парадигмі розвитку ринку праці, акцентуючи на гідній праці, цифровій трансформації та соціальній стійкості. У працях А. Колота обґрунтовано, що ключем до відновлення є інвестиції у людський капітал, ріст продуктивності та узгодження політик ринку праці з технологічними змінами. В епіцентрі економічних, соціальних, суспільних перетворень перебуває людина як носій трудового потенціалу, культури, духовності, як мета суспільного розвитку та основна його цінність [2].

Антонюк В., Підоричева І., Ляшенко В. підкреслюють, що вразливість української економіки, зумовлена її сировинною та низькотехнологічною спеціалізацією, обумовлює особливу гостроту кадрового дефіциту, який ускладнюється скороченням працездатного населення та кризою професійної освіти [3]. В. Воскобойник розширює дану проблематику, акцентуючи на стратегічному дефіциті трудових ресурсів, посиленому війною та міграцією, і необхідності розробляти заходи з утримання, повернення або, за потреби,

залучення іноземної робочої сили з належною інтеграцією [4]. Ці підходи узгоджуються з демографічними прогнозами та визнають довготривалий дефіцит кадрів як системне обмеження для післявоєнної відбудови.

Дослідження визнають позитивний вплив розширення експорту на інвестиції та зайнятість, однак домінування сировинної та низькотехнологічної продукції стримує якісну зайнятість і продуктивність. У цьому контексті актуалізуються дискусії щодо вдосконалення товарної структури експорту, реалізації політики «Зроблено в Україні» та ролі окремих секторів (зокрема, ІТ-послуг) як джерел робочих місць і доданої вартості [5; 6], що підтверджується аналітичними оцінками щодо необхідності структурного зсуву в бік продукції з високою технологічністю та доданою вартістю [7].

Попри вагомій напрацюванні, коло проблем лишається недостатньо дослідженим і потребує комплексного підходу: відхід від фрагментарності, де зовнішньоекономічні процеси трактуються лише як компонент зростання, а зайнятість – як частина соціальної політики, на користь аналізу прямого впливу зовнішньоекономічних чинників на параметри функціонування ринку праці та визначення пріоритетів адаптації зайнятості до викликів глобалізованого середовища з урахуванням завдань повоєнного відновлення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних і прикладних засад розвитку ринку праці в умовах глобальних зовнішньоекономічних зрушень, технологічної модернізації та післявоєнного відновлення України.

Виклад основного матеріалу дослідження. На етапі інноваційного відновлення України експортна активність відіграє важливу роль як джерело валютних надходжень і фінансової підтримки цифрової трансформації економіки. Оптимізація обсягів та структури експорту здатна стимулювати розвиток гідної та високопродуктивної зайнятості шляхом впровадження сучасних технологій. Для оцінки зв'язку між обсягами експорту та рівнем зайнятості доцільно проаналізувати їх кореляційну залежність, спираючись на динаміку відповідних показників (табл. 1). На основі даних таблиці 1 розраховано коефіцієнт кореляції між обсягом експорту та рівнем зайнятості, що становить 0,81 і вказує на тісний зв'язок між цими показниками.

Рисунок 1 ілюструє взаємозв'язок між обсягами експорту та рівнем зайнятості, відображаючи узгодженість динаміки змін цих показників. Високі експортні надходження безумовно сприяли поліпшенню ситуації на ринку праці та у сфері зайнятості населення. Упродовж 2000-х років рівень безробіття в Україні (за методологією МОП) залишався нижчим, ніж у більшості країн Європи. Крім того, експорт відігравав важливу роль у формуванні дохідної частини Державного бюджету України та стимулював зростання ВВП. Його частка у ВВП становила: у 2000 р. – 62,4%, у 2005 р. – 51,5%, у 2010 р. – 46,5%, у 2015 р. – 52,6%, у 2020 р. – 38,8% [14].

Варто звернути увагу, що з 2007 року чисте сальдо зовнішньої торгівлі товарами в Україні протягом 14 років (за винятком 2015 р.) залишалося від'ємним. Однією з причин такої динаміки став вступ України до Світової організації торгівлі у 2008 році. Йдеться не про сам факт вступу, який був об'єктивно зумовлений інтеграційними прагненнями, а про умови, на яких це відбулося. Попри ратифікацію у 2015–2016 рр. угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі, угоди про державні закупівлі та приєднання до протоколу щодо торговельних аспектів прав інтелектуальної власності, Україна не отримала таких самих переваг, як інші члени. Вигоду від членства у СОТ здебільшого отримали підприємства металургійної, добувної, хімічної промисловості, а згодом і аграрний сектор. Їхня конкурентоспроможність значною мірою базувалася на занижених цінах та розриві між ринковим курсом гривні і її курсом за паритетом купівельної спроможності. Це підтверджується зокрема девальвацією гривні: з 2010 до 2021 р. середній курс долара США зріс у 3,4 раза – з приблизно 8 до 27,3 грн [11, с. 60; 14, с. 163], що забезпечило цінову привабливість української продукції з низьким ступенем переробки [15]. Варто зазначити, що лібералізація торгівлі для економік із низьким рівнем розвитку часто супроводжується втратою ринків збуту, занепадом галузей і скороченням зайнятості. Як зазначав американський економіст Дж. Стігліц, розвинені країни вимагають від бідніших лібералізації доступу до їхніх ринків, водночас захищаючи власні ринки через непрямі механізми, зокрема субсидування експорту [16, с. 80]. Подібна ситуація мала місце і щодо України.

Однією з найгостріших проблем зовнішньоекономічної діяльності України зали-

Таблиця 1

**Динаміка рівня зайнятості населення (%) і обсягів зовнішньої торгівлі України
(млрд дол. США)**

Рік	Товари			Послуги			Разом: експорт товарів і послуг	Рівень зайнятості населення за методологією МОП, %
	Експорт	Імпорт	Чистий експорт	Експорт	Імпорт	Чистий експорт		
2000	14,6	14,0	0,6	3,5	1,2	2,3	18,1	55,8
2001	16,3	15,8	0,5	3,5	1,1	2,4	19,8	55,8
2002	18,0	17,0	1,0	4,1	1,2	2,9	22,0	56,0
2003	23,1	23,0	0,1	4,3	1,5	2,8	27,3	56,2
2004	32,7	29,0	3,7	5,3	2,1	3,2	37,9	56,7
2005	34,2	36,1	-1,9	6,1	2,9	3,2	40,4	57,7
2006	38,4	35,0	3,4	7,5	3,7	3,8	45,9	57,9
2007	49,3	60,6	-11,3	9,0	5,0	4,0	58,3	58,7
2008	67,0	85,6	-18,6	11,7	6,5	5,2	78,7	59,3
2009	39,7	45,4	-5,7	9,6	5,2	4,4	49,3	57,7
2010	51,4	60,7	-9,3	11,8	5,5	6,3	62,8	58,5
2011	68,4	82,6	-14,2	13,7	6,3	7,4	82,2	59,2
2012	68,8	84,7	-15,9	13,6	6,7	6,9	82,4	59,6
2013	63,3	77,0	-13,7	14,8	7,6	7,2	76,5	60,2
2014	53,9	54,4	-0,5	11,5	6,4	5,1	64,1	56,6
2015	38,1	37,5	0,6	9,7	5,5	4,2	46,8	56,7
2016	36,4	39,2	-2,8	9,9	5,3	4,6	45,1	56,3
2017	43,2	49,6	-6,4	10,7	5,5	5,2	52,6	56,1
2018	47,3	57,2	-9,9	11,6	6,3	5,3	57,3	57,1
2019	50,1	60,8	-10,7	15,6	6,9	8,7	64,1	58,2
2020	49,2	54,3	-5,1	11,5	5,7	5,8	59,4	56,2
2021	68,1	72,8	-4,7	12,8	8,0	4,8	79,3	61,8

Джерело: розраховано і сформовано на основі: [9, с. 243; 10, с. 352, 354; 11, с. 50-51, 402, 403, 406; 12, с. 52, 55, 353, 357, 362; 13, с. 43, 296, 300, 303]

шається структура експорту, яку зазвичай оцінюють за співвідношенням сировинної продукції (ресурси добувної промисловості та аграрний сектор) і продукції обробних галузей. Аналіз статистичних даних підтверджує, що у 2000-х роках основну частку експорту становили недорогі метали – від 18,4% до 44,4%, тоді як частка машин, механізмів і електрообладнання не перевищувала 7,7–11% [9, с. 281; 10, с. 258; 11, с. 402, 403, 408, 12, с. 353, 357, 362; 13, с. 296, 300, 303].

Причина такої структури полягає не стільки у недоліках зовнішньоекономічної політики, скільки в обмежених можливостях вітчизняної промисловості, яка через застарілі виробничі потужності та слабку інноваційну динаміку практично не продукувала товари з високим ступенем переробки. Ситуацію погіршувала низька продуктивність праці: у 2010–2021 рр. її середньорічний приріст в Україні становив лише 0,81%, тоді як світовий рівень – 2,16% [17]. Варто окремо відзначити стрімке зрос-

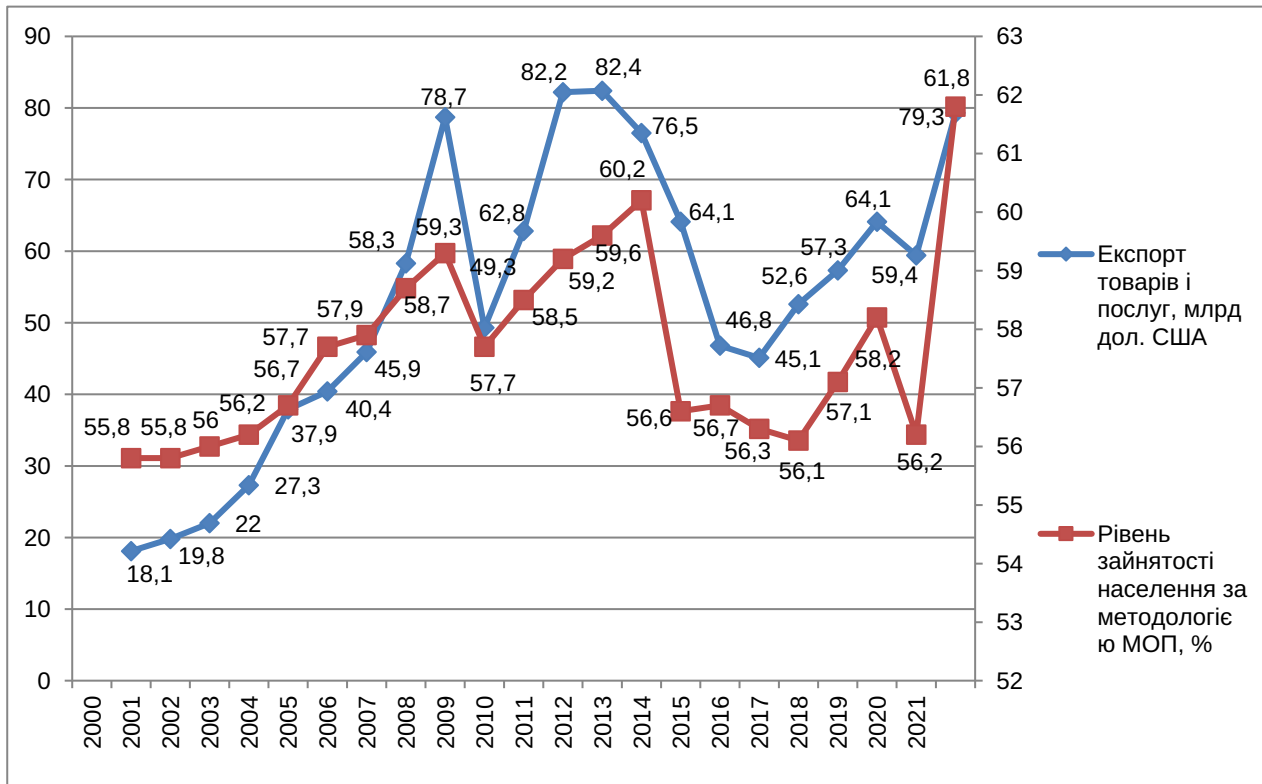


Рис. 1. Динаміка експорту товарів і послуг України та рівня зайнятості населення у 2000–2021 рр.

Джерело: побудовано на основі даних таблиці 1

тання частки аграрної продукції в експорті: з менш ніж 9% у 2007 р. до майже 30% у 2015 р. і понад 30% у 2021 р.

Хоча експортна активність загалом сприяла збереженню та частково створенню робочих місць, її застаріла структура водночас підтримувала малопродуктивну зайнятість і зумовлювала домінування низькокваліфікованої праці. Показовим є зсув зайнятості в бік оптової та роздрібною торгівлі, що тривав упродовж аналізованого періоду: у 2021 р. частка зайнятих у цій сфері досягла 23,1%, перевищивши показники будь-якого іншого виду економічної діяльності. Впродовж 2000–2021 рр. на тлі зростання зайнятості в торгівлі на 7,8 в. п., чисельність працівників у промисловості загалом скоротилася на 8,0 в. п., а в переробній промисловості – на 3,5 в. п. Крім того, у другому десятилітті XXI ст. частка зайнятих у сфері науки й наукового обслуговування знизилася до 1,5–2% загальної чисельності робочої сили, що є критично низьким показником [9, с. 352, 354; 10, с. 50–51; 11, с. 52, 55; 12, с. 43–44]. Таким чином, експортноорієнтована модель економічного зростання, хоча й забезпечувала відносну макроекономічну

стабільність і стримувала рівень безробіття завдяки сприятливій зовнішній кон'юктурі та зниженому обмінному курсу гривні, водночас сприяла закріпленню неефективної економічної спеціалізації України в міжнародному поділі праці та збереженню застарілої структури зайнятості.

Обмінний курс гривні також суттєво впливав як на зовнішньоторговельну активність, так і на продуктивну зайнятість. У 2000 р. середньорічний офіційний курс гривні до долара США становив 5,44, у 2021 р. – 27,29, а в 2022 р. – 39,86 [12]. Дослідники відзначають певні позитивні ефекти девальвації гривні, яка стимулювала експорт і частково підтримувала зайнятість [15]. Водночас її вплив є багатовекторним. Через високу частку імпортованих товарів і валютної складової у вітчизняній продукції, зростання курсу долара спричиняє інфляцію, підвищення цін на енергоносії та зростання виробничих витрат, що знижує обсяги споживання та, як наслідок, стримує зайнятість. Особливо вразливими в цьому сенсі є галузі з високою імпортозалежністю. Таким чином, хоча девальвація і підсилює експортну активність, вона водночас обмежує

потенціал зростання зайнятості через інфляційний тиск. Відзначимо, що для реального сектору важливим, а іноді – визначальним фактором, залишається не стільки сам валютний курс, скільки його стабільність і передбачуваність, що знижує спекулятивний попит на валюту та дозволяє бізнесу працювати у прогнозованому середовищі. У цьому контексті роль НБУ полягає в забезпеченні збалансованості валютного ринку через обмежені інтервенції, враховуючи динаміку інфляції, експортних надходжень та паритет купівельної спроможності.

Варто зазначити, що проблеми зовнішньої торгівлі, зокрема структура експорту, були усвідомлені на державному рівні. У Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення експортної стратегії України (дорожньої карти стратегічного розвитку торгівлі) на 2017–2021 роки» прямо вказувалося, що український експорт переважно складається з проміжної продукції з низьким технологічним рівнем [18]. Водночас, пізніше уряд визнав неефективність існуючої інституційної підтримки торгівлі та запропонував комплексний план реалізації стратегії, в якому було визначено конкретні завдання для міністерств і відомств. Однак, більшість з них не були виконані через відсутність належного контролю, пандемію COVID-19, воєнні дії на сході України та, що найважливіше – через відсутність модернізації промисловості. Зокрема, не відбувалося впровадження автоматизації, роботизації, цифрових технологій і нових бізнес-моделей, що могли б забезпечити випуск високотехнологічної продукції, підвищити ефективність управління та прискорити економічні процеси.

У контексті повоєнного відновлення України варто очікувати, що на початковому етапі основу національного експорту товарів становитиме саме аграрна продукція. Водночас, попри високий глобальний попит на продовольство, конкуренція на світових ринках залишається жорсткою. Без цілеспрямованих зусиль Україна навряд чи зможе посісти стійку позицію серед провідних експортерів. Існує висока ймовірність того, що великі держави-виробники сільськогосподарської продукції намагатимуться обмежити доступ України до стратегічно важливих ринків, зокрема в Азії та на Близькому Сході. До цього додається логістичний чинник: часткова втрата морських портів і транспортних вузлів лише ускладнює експортні можливості. Крім того, надмірна та довготривала орієнтація на аграр-

ний експорт може призвести до закріплення сільськогосподарської спеціалізації України у міжнародному поділі праці, що, у свою чергу, матиме відчутні соціально-економічні наслідки, зокрема, трансформацію структури зайнятості та зниження якісних характеристик ринку праці.

В економічній літературі, зокрема у статті Петрової І. [8] справедливо зазначається, що глобалізація характеризується, зокрема, інтенсифікацією та переплетенням економічних, соціальних, демографічних, політичних, правових, культурних та інших аспектів людської діяльності; зростанням ролі міжнародних організацій і транснаціональних компаній у формуванні правил поведінки суб'єктів у міжнародних економічних відносинах.

Одним із найбільш відчутних наслідків глобалізації та російсько-української війни для ринку праці України стала масштабна еміграція. За даними Міжнародної організації міграції, станом на середину 2025 р. за кордоном перебувало близько 6,5 млн громадян України [20]. У повоєнний період ризик подальшого зростання міграції залишатиметься досить високим через безпековий фактор, суттєву різницю в доходах та якості життя в європейських країнах, завдяки глобальному розвитку комунікацій, присутності родичів за кордоном, а також – впливу ТНК на динаміку і структуру міжнародних міграційних потоків робочої сили [19, с. 35–37]. Ці чинники в Україні посилюються відносно високою вартістю життя, труднощами з працевлаштуванням та побутовими проблемами. При цьому, на нашу думку, повернення зовнішніх мігрантів навряд чи зможе суттєво поліпшити демографічну ситуацію. За оцінками експертів, в Україну повернеться не більше 25–30% осіб, тобто близько 1,2–1,5 млн працездатного населення, і ця частка зменшується з часом у зв'язку з адаптацією за кордоном. Приймаючі країни, зі свого боку, створюють відносно сприятливі умови для інтеграції українців, розв'язуючи тим самим власні демографічні проблеми. За даними Центру економічної стратегії, намір повернутися в Україну у травні 2023 р. висловлювали 41% опитаних, у січні 2024 р. – 26%, а у грудні 2024 р. – лише 20% [21]. Таким чином, в умовах зростаючого кадрового дефіциту Україна неминуче постане перед необхідністю залучення іноземної робочої сили. Це потребуватиме формування комплексної державної міграційної політики, що враховуватиме не лише економічні чинники (рівень оплати праці, доступність житла, вартість

послуг), а й соціокультурні аспекти – формування толерантності до релігійного, мовного та культурного розмаїття. Особливу увагу слід приділити інтеграції іммігрантів, зокрема молоді, через освітні, трудові та побутові програми, а також підтримку започаткування малого бізнесу.

В контексті якісного розвитку українського експорту особливої уваги заслуговує сегмент високотехнологічних послуг, передусім інформаційно-комунікаційних. В останнє десятиліття Україна демонструє стійкий ріст у сфері експорту ІТ-послуг: за даними ІТ Ukraine Association, попри війну, масову релокацію компаній та фахівців, експорт ІТ-послуг у 2023 р. перевищив 6,7 млрд дол. США, зберігаючи статус одного з ключових джерел надходжень валюти до країни та створюючи високооплачувані робочі місця для висококваліфікованих спеціалістів [22]. Сектор охоплює не лише аутсорсинг програмування, а й розробку складних продуктів, стартапів, програмних рішень, цифрових сервісів і застосунків, що мають високий рівень інтелектуалізації та значну частку доданої вартості. Розвиток експорту послуг, заснованих на інтелектуальній праці, може забезпечити структурне оновлення української економіки, її відхід від сировинної моделі на користь «економіки знань». На відміну від традиційного товарного експорту, цей сегмент не залежить від фізичної логістики, менше вразливий до інфраструктурних ризиків і здатний інтегрувати Україну у глобальні ланцюги створення інновацій. Таким чином, стимулювання розвитку ІТ-індустрії та інших високотехнологічних секторів послуг має стати стратегічним пріоритетом державної політики зайнятості, експорту та інноваційного розвитку.

Як слушно зауважують О. Пищуліна та співавтори, ключовою передумовою збереження і розвитку людського капіталу є суттєве підвищення рівня оплати праці у сферах науки та освіти. Це сприятиме не лише зменшенню відтоку кваліфікованих кадрів, а й забезпеченню якісної підготовки фахівців, розвитку наукового потенціалу країни [23]. Водночас формування професійних компетентностей учасників національного ринку праці вимагає глибокої модернізації системи освіти, професійної підготовки та перепідготовки. Цілком слушною видається думка Колота А., який зазначає, що своєрідним маяком, що подає сигнали, формує вимоги до вищої освіти задля реалізації її прагматичної функ-

ції, є екосистема соціально-трудової сфери, де сконцентровано попит на послуги робочої сили, формуються поточні і перспективні вимоги до кваліфікацій [2, с. 18–22]. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток компетентностей, релевантних викликам «Економіки знань», «Індустрії 4.0» і «Індустрії 5.0» – з акцентом на цифрові навички, креативність, інтелектуальну мобільність і міждисциплінарність. Важливу роль відіграє також формування так званих *soft skills* – універсальних надпрофесійних умінь, що забезпечують адаптивність працівників, ефективну взаємодію в колективах і здатність до швидкого опанування нових знань і навичок.

Висновки. В умовах глобальних трансформацій та наслідків повномасштабної війни український ринок праці зазнає впливу численних зовнішніх і внутрішніх факторів – від структури зовнішньої торгівлі та валютної політики до міжнародних міграційних процесів і цифровізації економіки. Для посилення зайнятості вкрай важливо активізувати зовнішньоекономічну діяльність як один із ключових чинників її розвитку.

Поточна експортно-сировинна модель економіки, незважаючи на деякі стабілізаційні ефекти, сприяє консервації низькопродуктивної зайнятості та гальмує структурну модернізацію. Для формування якісної структури зайнятості необхідні системні загальноекономічні заходи, зокрема: стимулювання інноваційного виробництва з високою доданою вартістю, активізація наукових досліджень, цифровізація та автоматизація промисловості, розвиток логістичної інфраструктури, інвестиції в енергетичну безпеку, технології та людський капітал, що сприятиме значному підвищенню продуктивності праці та узгоджених з нею темпах зростання розмірів заробітної плати працівників. Особливої уваги потребує модернізація освітньої системи, що має забезпечити підготовку кадрів відповідно до вимог економіки знань, Індустрії 4.0 та 5.0, з фокусом на розвиток *soft skills*, цифрових і креативних компетентностей.

Разом із тим необхідні спеціальні зовнішньоекономічні заходи, які сприятимуть структурному оновленню експорту та створенню нових високоінтелектуальних робочих місць. Передусім йдеться про створення сприятливих умов для експорту високотехнологічних послуг, зокрема у сфері ІТ. Попри воєнні ризики, релокацію підприємств і міграцію фахівців, ІТ-індустрія України залишається

ключовим джерелом валютних надходжень і високої доданої вартості, демонструючи адаптивність до кризових умов.

Україна має також розширювати географію експорту, зокрема шляхом освоєння динамічних ринків Азії, Африки, Латинської Америки та відновлення присутності на ринках Центральної Азії. Водночас важливо використовувати досвід інших країн щодо захисту й

стимулювання власного виробника, а також формувати за кордоном ефективну систему просування українських товарів і послуг. Окрему увагу слід приділити міграційним аспектам політики зайнятості, забезпечивши умови для повернення трудових мігрантів та інтеграції іноземної робочої сили, що передбачає не лише матеріальні стимули, а й ефективні механізми адаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Верховод І., Яловська Ю. Інновації та розвиток ринку праці в умовах глобалізаційних зрушень. Розвиток ринку праці в умовах глобалізаційних зрушень: виклики для України : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 24 квіт. 2025 р. Київ : МДУ, 2025. С. 20–22.
2. Колот А. Вища освіта і соціально-трудова сфера в координатах нової економіки: концепт взаємодії та розвитку. *Social and labour relations: theory and practice*, 2025. № 2. С. 11–29. DOI: [https://doi.org/10.21511/slrrp.15\(1\).2025.02](https://doi.org/10.21511/slrrp.15(1).2025.02)
3. Антонюк, В., Підоричева, І., Ляшенко, В. Професійно-кваліфікаційні диспропорції ринку праці як перешкода для структурної трансформації підприємницького сектору України в сучасних і пововсних умовах. *Економіка України*. 2024. № 2. С. 3–31. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.02.003>
4. Воскобойник В. Майбутнє українських біженців – повернення чи еміграція. Зб. матеріалів III Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Розвиток ринку праці в умовах глобалізаційних зрушень: виклики для України». 24 квіт. 2025 р. Київ: МДУ, 2025. С. 24–26.
5. Станасюк Н. С., Паліса А. Я. Тенденції та перспективи українського експорту. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 69. С. 297–302. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-42>
6. Яворський П., Шепотило О., Ніколаєва О., Хорунжа М., Гаманюк О., Таран С. Перспективні напрями українського експорту: товарні групи. Київ : Центр аналітики зовнішньої торгівлі Trade+, Київська школа економіки, 2019. 139 с. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2019/10/Promising-product-groups-Trade.pdf> (дата звернення: 10.08.2025)
7. НІСД. Зовнішня торгівля України товарами: підсумки 2024 року. 2025. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-pidsumky-2024-roku> (дата звернення: 15.08.2025)
8. Петрова І. Зайнятість у глобальних контурах. Зб. матеріалів III Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Розвиток ринку праці в умовах глобалізаційних зрушень: виклики для України». 24 квіт. 2025 р. Київ : МДУ, 2025. С. 83–85.
9. Статистичний щорічник України за 2000 рік. Київ : Техніка, 2001. 598 с.
10. Статистичний щорічник України за 2010 рік. Київ : Агентство Трейд, 2011. 559 с.
11. Статистичний щорічник України за 2015 рік. Київ : Державна служба статистики України, 2016. 569 с.
12. Статистичний щорічник України за 2020 рік. Київ : Державна служба статистики України, 2021. 449 с.
13. Статистичний щорічник України за 2022 рік. Київ : Державна служба статистики України, 2023. 359 с.
14. Валовий внутрішній продукт України з 2012 по 2021 рр. (млн грн). Minfin. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/> (дата звернення: 15.07.2025).
15. Маршавін Д.Ю. Вплив «Голландської хвороби» на конкурентоспроможність економіки: українська практика. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-67>
16. Стігліц Дж. Г. Глобалізація та її тягар : пер. з англ. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2003. 587 с.
17. GDP per person employed (constant 2021 PPP \$). World Bank Group. 2024. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.GDP.PCAP.EM.KD> (дата звернення: 25.07.2025).
18. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 №1017-р «Про схвалення експортної стратегії України («дорожньої карти стратегічного розвитку торгівлі») на 2017-2021 роки». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.07.2025).
19. Калініна С., Воскобойник В. Аналіз міграційної політики держав: орієнтири для України. Проект «Візія – 2033: Збереження і розвиток трудових ресурсів України в найближче десятиліття». URL: <https://ampua.org/wp-content/uploads/2024/02/Analiz-migraciynoi-politiki-derzhav-orientiri-dlya-Ukraini.pdf> (дата звернення: 02.08.2025).

20. Міжнародна організація з міграції: Шляхи легальної міграції: сприйняття трудових мігрантів та відновлення в Україні – липень 2024 р. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-pathways-regular-migration-perceptions-migrant-workers-and-recovery-ukraine-july> (дата звернення: 02.08.2025).

21. Центр економічної стратегії: Українські біженці після трьох років за кордоном: скільки і хто повернеться? Четверта хвиля дослідження. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/ukrainian-refugees.-fourth-wave.pdf> (дата звернення: 04.08.2025).

22. IT Ukraine Association. Digital Tiger: the Power of Ukrainian IT–2023. 2024. URL: <https://itukraine.org.ua/en/digital-tiger-the-power-of-ukrainian-it-2023/> (дата звернення: 25.08.2025).

23. Пищуліна О., Юрчишин В., Судаков М., Ткаченко Л., Міщенко М., Марцінковська Т. / За редакцією Якименка Ю. Трудові ресурси для повоєнного відновлення України: стан, проблеми, шляхи розв'язання: Центр Разумкова. Київ, 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/16/2024-Pyshchulina-tudjvi-resurs-ukr-sait.pdf> (дата звернення: 05.08.2025).

REFERENCES:

1. Verkhovod I., Yalovska Yu. (2025) Innovatsii ta rozvytok rynku pratsi v umovakh hlobalizatsiinykh zrushen [Innovations and labour-market development under globalization shifts]. Rozvytok rynku pratsi v umovakh hlobalizatsiinykh zrushen: vyklyky dlia Ukrainy: materialy III Vseukr. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 24 kvitnia 2025 r. [Proc. of the 3rd All-Ukrainian conf., Kyiv, April 24, 2025]. Kyiv: MDU, pp. 20–22. (in Ukrainian)

2. Kolot A. (2025) Vyshcha osvita i sotsialno-trudova sfera v koordynatakh novoi ekonomiky: kontsept vzaiemodii ta rozvytku [Higher education and the socio-labour sphere in the coordinates of the new economy: a concept of interaction and development]. *Social and labour relations: theory and practice*, no. 2, pp. 11–29. [https://doi.org/10.21511/slrrp.15\(1\).2025.02](https://doi.org/10.21511/slrrp.15(1).2025.02)

3. Antoniuk V., Pidorycheva I., Liashenko V. (2024) Profesiino-kvalifikatsiini dysproportsii rynku pratsi yak pereshkoda dlia strukturnoi transformatsii pidpriemnytskoho sektoru Ukrainy v suchasnykh i povoiennykh umovakh [Professional-qualification imbalances of the labour market as an obstacle to structural transformation of Ukraine's business sector in current and post-war conditions]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 2, pp. 3–31. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.02.003>

4. Voskoboinyk V. (2025) Maibutnie ukrainskykh bizhentsiv – povernennia chy emihratsiia [The future of Ukrainian refugees—return or emigration]. Rozvytok rynku pratsi v umovakh hlobalizatsiinykh zrushen: vyklyky dlia Ukrainy: materialy III Vseukr. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 24 kvitnia 2025 r. Kyiv: MDU, pp. 24–26. (in Ukrainian)

5. Stanasiuk N. S., Palisa A. Ya. (2024) Tendentsii ta perspektyvy ukrainskoho eksportu [Trends and prospects of Ukrainian exports]. *Ekonomika ta suspilstvo*, issue 69, pp. 297–302. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-42>

6. Yavorskyi P., Shepotylo O., Nikolaieva O., Khorunzha M., Hamaniuk O., Taran S. (2019) Perspektyvni napriamy ukrainskoho eksportu: tovarni hrupy [Promising directions of Ukrainian exports: product groups]. Kyiv: Tsentralna analytyka zovnishnoi torhivli Trade+, Kyivska shkola ekonomiky, 139 p. Available at: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2019/10/Promising-product-groups-Trade.pdf> (accessed August 10, 2025).

7. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen (NISD) (2025) Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy: pidsumky 2024 roku [Ukraine's foreign trade in goods: results of 2024]. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-pidsumky-2024-roku> (accessed August 15, 2025).

8. Petrova I. (2025) Zainiatist' u hlobalnykh konturakh [Employment in global contours]. Rozvytok rynku pratsi v umovakh hlobalizatsiinykh zrushen: vyklyky dlia Ukrainy: materialy III Vseukr. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 24 kvitnia 2025 r. Kyiv: MDU, pp. 83–85. (in Ukrainian)

9. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2000 rik [Statistical Yearbook of Ukraine 2000] (2001). Kyiv: Tekhnika, 598 p. (in Ukrainian)

10. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2010 rik [Statistical Yearbook of Ukraine 2010] (2011). Kyiv: Ahentstvo Treid, 559 p. (in Ukrainian)

11. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2015 rik [Statistical Yearbook of Ukraine 2015] (2016). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 569 p. (in Ukrainian)

12. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2020 rik [Statistical Yearbook of Ukraine 2020] (2021). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 449 p. (in Ukrainian)

13. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2022 rik [Statistical Yearbook of Ukraine 2022] (2023). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 359 p. (in Ukrainian)

14. Minfin (n.d.) Valovy vnutrishnii produkt Ukrainy z 2012 po 2021 rr. (mln. грн.) [Gross domestic product of Ukraine, 2012–2021 (UAH mn)]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/> (accessed July 15, 2025).

15. Marshavin D. Yu. (2024) Vplyv «Hollandskoi khvoroby» na konkurentospromozhnist ekonomiky: ukrainska praktyka [Impact of the “Dutch disease” on economic competitiveness: the Ukrainian case]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 65. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-67>
16. Stihlits Dzh. H. (2003) Hlobalizatsiia ta yii tiahar: per. z anhl. [Globalization and Its Discontents, Ukrainian translation]. Kyiv: Vydavnychi dim «KM Akademiia», 587 p. (in Ukrainian)
17. World Bank Group (2024) GDP per person employed (constant 2021 PPP \$). Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.GDP.PCAP.EM.KD> (accessed July 25, 2025).
18. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.12.2017 № 1017-r “Pro skhvalennia eksportnoi stratehii Ukrainy (“dorozhnoi karty stratehichnogo rozvytku torhivli”) na 2017–2021 roky” [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1017-r of December 27, 2017]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80#Text> (accessed July 28, 2025).
19. Kalinina S., Voskoboynyk V. (2024) Analiz mihratsiinoi polityky derzhav: oriientyry dlia Ukrainy. Proekt «Viziia – 2033: Zberezhennia i rozvytok trudovykh resursiv Ukrainy v naiblyzhche desiatyllittia» [Analysis of states’ migration policy: benchmarks for Ukraine. Project “Vision–2033”]. Available at: <https://ampua.org/wp-content/uploads/2024/02/Analiz-migraciynoi-politiki-derzhav-orientiri-dlya-Ukraini.pdf> (accessed August 2, 2025).
20. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii (IOM) (2024) Shliakhy lehalnoi mihratsii: spryiniattia trudovykh mihrantiv ta vidnovlennia v Ukraini – lypen 2024 r. [Pathways to regular migration: perceptions of migrant workers and recovery in Ukraine – July 2024]. Available at: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-pathways-regular-migration-perceptions-migrant-workers-and-recovery-ukraine-july> (accessed August 2, 2025).
21. Tsentr ekonomichnoi stratehii (2025) Ukrainski bizhentsi pislia trokh rokiv za kordonom: skilky i khto povernetsia? Chetverta khvyliia doslidzhennia [Ukrainian refugees after three years abroad: how many and who will return? Fourth wave]. Available at: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/ukrainian-refugees.-fourth-wave.pdf> (accessed August 4, 2025).
22. IT Ukraine Association (2024) Digital Tiger: the Power of Ukrainian IT–2023. Available at: <https://itukraine.org.ua/en/digital-tiger-the-power-of-ukrainian-it-2023/> (accessed August 25, 2025).
23. Pyshchulina O., Yurchyshyn V., Sudakov M., Tkachenko L., Mishchenko M., Martsinkovska T.; Yakymenko Yu. (ed.) (2024) Trudovi resursy dlia povoiennoho vidnovlennia Ukrainy: stan, problemy, shliakhy rozviazannia [Labour resources for Ukraine’s post-war recovery: state, problems, solutions]. Kyiv: Tsentrazumkova. Available at: <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/16/2024-Pyshchulina-tudjvi-resurs-ukr-sait.pdf> (accessed August 5, 2025).